

VIRTUS

26 | 2019

Els Witte

De Belgische orangistische adel, deel II

De rol van de adel in het Belgisch orangisme (1830-1850)

93

In een vorig artikel in *Virtus* werd nagegaan in welke mate de positie van de zuidelijke adel in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (VKN) de basis heeft gelegd voor zijn deelname aan de Belgische orangistische beweging die zich in en na de revolutie van 1830 ontwikkelde.¹ In dit tweede deel onderzoeken we de complexe geschiedenis van de Belgische orangistische aristocratie tussen 1830 en 1850.

De Belgische adel en de revolutie van 1830

Rekening houdend met de positie en de opstelling van de adel in het VKN leek het weinig waarschijnlijk dat de grote meerderheid bereid was een omwenteling te ondersteunen die een meer liberale, laat staan een republikeins-democratische staat, tot einddoel had. Het aantal revolutionairen onder de adel was dan ook bijzonder klein, zeker als we met revolutionairen diegenen bedoelen die gewelddadige acties voorbereidden of voltrokken, actief waren bij de verschillende fasen van de hardhandige machtsovername en de strijd tegen het koninklijk leger aanbonden. De revolutie was vooral een zaak van middengroepen uit de burgerij, die steun zochten in het sociale protest van de middenklasse, van bepaalde arbeidersgroepen, van werklozen en van outcasts.²

1 Zie het artikel van de auteur in het vorige nummer van *Virtus*: E. Witte, 'De Belgische orangistische adel, deel I. De zuidelijke adel in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)', *Virtus*, 25 (2018) 79-100.

2 E. Witte, *De constructie van België, 1828-1847* (Leuven, 2006) 18-76.

De geadelden die tot de bestuurlijke elite behoorden, zich tegen de revolutie verzetten of van wie de koningstrouw bekend was, ondergingen in 1830 het lot van hun elitegenoten die niet tot de adel behoorden: ze werden aangevallen, hun bezittingen werden geplunderd en zelf werden ze afgezet. In elke beroepscategorie vinden we er voorbeelden van: de residentie van de prins De Gavre werd in brand gestoken, die van magistraat E. de Goubau, van generaal-majoor A.J. baron des Tombe, en van het hoofd van de politie ridder P.M. de Knijff in Brussel aangevallen. De plundering van de gouverneurswoning van baron Van der Fosse nam zelfs meerdere dagen in beslag. De woning van officier F. du Chastel onderging hetzelfde lot. Burgemeesters die tot de adel behoorden, zoals De Mélotte in Luik, De Béthune in Doornik, Veranneman in Brugge, De Caters in Antwerpen en De Wellens in Brussel, namen de vlucht, wat ook het geval was voor de adellijke gouverneurs. Mechelen leverde dan weer een voorbeeld van een gehate inspecteur van financiën, F.J. Pouppez de Kettenis, die zijn woning geplunderd zag. Heel wat van zijn niet-adellijke collega's verkeerden in dezelfde situatie en moesten vluchten³ Kortom, in deze eerste fase van de revolutionaire aanvallen waren er geen rechtstreekse aanvallen op de adel als sociale stand, maar wel op edellieden die bestuurs- of officiersfuncties vervulden en de revolutie in de weg stonden.

Binnen de politieke elite bleef de meerderheid van de adel zich aan de zijde van de koning Willem I scharen. Dat bleek toen de vorst midden september 1830 de Staten-Generaal in Den Haag bijeenriep en de ondertussen bespreekbaar geworden bestuurlijke scheiding tussen Noord en Zuid op de agenda stond. Wie zoals de baronnen De Sécus en E. Surlet de Chokier in de Tweede Kamer tot de zuidelijke oppositie had behoord, stemde er mee in, maar de koningsgetrouwen niet, terwijl alle adellijke parlementsleden zonder uitzondering zich geen koninkrijk zonder de Oranjemonarchie konden voorstellen.⁴ Een groepje zeer trouwe adellijke Kamerleden nam bovendien een vergaand initiatief: zij vroegen de koning zijn zoon, de prins van Oranje, naar Antwerpen te sturen om van daaruit orde op zaken te stellen met hulp van een paar ministers en andere getrouwen.⁵ Zoals bekend mislukte deze reddingsoperatie. Tegen de wil van zijn vader maar met de steun van een aantal minder loyale zuidelijken wilde de kroonprins koning van België worden en daartoe over een eigen leger beschikken. De gezagvolle adel die de prins vergezelde, bleef de koning echter trouw en verliet Antwerpen. De kroonprins zelf werd door de koning naar Londen gestuurd. Voor de officieren die de kroonprins toegenegen waren, was het een zware slag dat ze vervolgens uit het koninklijke leger werden gezet.⁶ Loyalis-

3 Witte, *De constructie van België*, 112-168; A. Mertens, *Nobles into Belgians. The Brabant pedigreed nobility between the Ancien Régime and the nation-state, 1750-1850* (Florence, 2007) 193.

4 A. Smits, 1830. *Scheuring in de Nederlanden* (4 dln.; Kortrijk-Heule, 1983-1999), I, 389-418.

5 Voor deze initiatiefnemers, zie E. Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie (1828-1850)* (Antwerpen-Amsterdam, 2014) 180-189.

6 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 182-184, 202-203.

95

Gevecht van Nederlandse grenadiers met Belgische revolutionairen in het Brusselse Warandepark, september 1830 (lithografie, Jean Baptiste Madou, 1830-1831; coll. Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-88.169)

ten, vooral die uit adellijke families, konden blijven of kozen voor wachtgeld.⁷

Het verhaal van de zuidelijke edelen die in de door het revolutionaire Voorlopig Bewind georganiseerde Constituante gingen zetelen, was bijzonder complex. De verkiezingen voor dit Nationaal Congres begin november 1830 vonden voor Oranjegezinden in een bijzonder verwarrend klimaat plaats. De kroonprins had immers toestemming verleend om eraan deel te nemen – hij rekende erop dat het Nationaal Congres hem als koning zou aanvaarden – en ook de Limburgse gouverneur De Beeckman was hem daarin gevolgd.⁸ Onmiddellijk na het vertrek van de kroonprins had generaal

7 Zo bleven de officieren De Roisin, Du Chastel, De Posson, Des Tombe en Dumonceau in het Nederlands leger. De Bieberstein koos voor wachtgeld. Dit zijn slechts enkele voorbeelden, want een systematische studie over dit onderwerp dient nog plaats te vinden.

8 J. Fox, 'Zuidnederlandse edelen in betrekking tot Koning Willem I', in: C. Briet en N. Plomb, ed., *Liber Amicorum Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg* (Den Haag, 1985) 125, 130; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 187-189.

Chassé aanvallen van de Antwerpse revolutionairen beantwoord met het bombardement van het arsenaal en de wijk er omheen, waarbij 32 burgerslachtoffers vielen. Samen met de Brusselse Septembeergevechten onder leiding van 's konings jongste zoon, prins Frederik, gaf dit bombardement voedsel aan het heersende anti-Oranjeklimaat en stelde het de patriotten en vooral de republikeinen onder hen in de gelegenheid om de Oranjedynastie vervallen te verklaren.⁹ Veel tegenstrijdige gevoelens dus voor wie het regime wilde redden. Dat heel wat adellijke getrouwen zich niet in dit wespennest wilden begeven, was begrijpelijk. Koningstrouw, terughoudendheid, aarzeling, angst om zich te compromitteren, geen enkele sympathie voor de revolutie en zeker niet voor de antidynastieke strategie: al deze gevoelens lagen aan de basis van diegenen die weigerden zich kandidaat te stellen, zich resoluut uit het electorale gewoel terugtrokken of, als ze toch verkozen werden, weigerden hun zetel in te nemen. Zelfs onder vroegere adellijke opposanten trof men die houding aan.¹⁰

96 De samenstelling van het Nationaal Congres beperkte nog om andere redenen de invloed van de Oranjegezinde adel. Het Voorlopig Bewind had het cijnskiesstelsel niet afgeschaft, maar wel de rol van de Provinciale Staten teruggedrongen, en dus ook een flink deel van de adellijke macht. Op vraag van de katholieke oppositie had men de plattelandskiezers meer invloed gegeven, wat natuurlijk in het nadeel van het stedelijke orangistische kiezerskorps uitviel.¹¹ In Luik, Luxemburg, Limburg, Antwerpen en Brabant slaagden de revolutionairen er niet in adellijke Oranjegetrouwen die zich toch kandidaat hadden gesteld, uit te schakelen.¹² Maar in Oost- en West-Vlaanderen zorgde de stevige inbreng van het platteland ervoor dat de katholieke adel, die zich tegen de godsdienst- en onderwijspolitiek van de koning had gekeerd, oppositie had gevoerd binnen of buiten de instellingen of persoonlijk met de vorst in conflict was gekomen, nu doorbrak. Wie voor 1830 niet tot de vertrouwde kring van de hofadel en de getrouwe bestuurs- of politieke elite had behoord, zetelde nu in het Nationaal Congres.¹³ In vergelijking met de globale groep die Willem I trouw bleef, vormde deze groep echter een minderheid.

Onder die minderheid bevonden zich een aantal figuren die samen met revolutionairen onmiddellijk wilden overgaan tot uitsluiting van de Oranje-Nassaus van de troon. De overgrote meerderheid van de adellijke Congresleden verzette zich echter tegen deze hoogdringendheid. De meesten wilden de kansen van de prins van Oranje vrijwaren.¹⁴ Dat veranderde tijdens de tweede stemming. De Britse en Franse gezan-

9 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 170-174, 189-192.

10 In Michel Magits, *De Volksraad en de opstelling van de Belgische Grondwet van 7 februari 1831. Een bijdrage tot de wordingsgeschiedenis van de Belgische Konstitutie* (Brussel, 1967-1977) geeft deze verschillende voorbeelden van deze houding. Ook in de notulen van het Nationaal Congres vindt men systematisch gegevens over deze weigeringen (zie <https://unionisme.be>, laatst bezocht 11 nov. 2019).

11 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 142-152.

12 Zie de details per kiesarrondissement in Magits, *De Volksraad*, passim.

13 Voor enkele voorbeelden, zie E. Witte, 'L'aristocratie belge et l'orangisme (1815-1850)', *Revue belge de philologie et d'histoire*, XCIII (2015) 462 noot 111.

14 Voor de lijst van voorstemmers: zie de notulen van het Nationaal Congres van 16 november 1830

ten kwamen het Congres onder druk zetten om het uitsluitingsdecreet niet te aanvaarden. De vijanden van de Oranjes gebruikten deze ‘buitenlandse interventie’ om druk te zetten op de vergadering en er ontstond een intimiderend klimaat waarin het veel moed vergde om zich hoofdelijk en in volle vergadering tegen de uitsluiting te keren.¹⁵ Slechts een beperkte groep van een twintigtal edelen hield stand; de anderen sloten zich bij de tegenstanders van de Oranjes aan.

Sommigen kregen echter spijt dat ze zich onder druk hadden laten zetten, zodat het niet verwondert dat we hen terugvinden in de tegenbeweging die eind maart 1831 de revolutionaire regering omver wilde werpen en de prins van Oranje op de troon helpen. In die tegenbeweging speelde de burgerlijke component zonder meer de hoofdrol, maar adellijke orangisten ontbraken evenmin. Zo werd de actie geleid door de hartsvriend van de prins, graaf Albéric du Chastel, en baron Vandersmissen, terwijl hertog D’Ursel, markies De Trazegnies en oud-minister De la Coste zich bereid verklaarden na de coup het regeringsroer over te nemen. Burggraaf L. du Bus, oud-commissaris van Nederlands-Indië, was eveneens actief, terwijl graaf De Borchgrave d’Altena een spilfiguur was. Onder de revolterende officieren uit het Belgisch leger bevonden zich meerdere leden van adellijke families, zelfs uit de regering van de regent.¹⁶ De coup mislukte echter.

97

Ook voor de orangistische adel was de impact van deze mislukte coup verrijkend, niet enkel omdat Londen nu de prins van Oranje liet vallen en zich op de weduwnaar van de Britse kroonprinses, Leopold van Saksen-Coburg, oriënteerde maar ook omdat de patriottische clubs opnieuw een gewelddadige repressie op gang hadden gebracht en de adellijken daarbij niet waren gespaard.¹⁷ Binnen deze slecht voorbereide en onvoldoende georganiseerde tegenbeweging trokken enkelen de conclusie dat de kansen van de Oranjes voorgoed verkeken waren. Ze zochten het Belgische kamp op en schaarden zich na zijn inhuldiging eind juli 1831 aan de zijde van Leopold I. De meerderheid van de adel bleef echter geloven in het herstel van het VKN onder leiding van Willem I. Zij bleef trouw en in een of andere vorm betrokken bij de orangistische beweging die vanuit Den Haag en vanuit talrijke Belgische centra werd georganiseerd, en op vele terreinen contrarevolutionaire activiteiten ontwikkelde.

De adel en de orangistische beweging

Laat ons nu, op basis van bestudering van de meer dan driehonderd edellieden die we uit de beschikbare bronnen selecteerden, nagaan welke verschillende categorie-

(<https://unionisme.be>, laatst bezocht 11 nov. 2019) en Witte, ‘L’aristocratie belge’, 463 noot 113.

15 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 189-197. Voor de lijst van tegenstemmers, zie Witte, ‘L’aristocratie belge’, 463 noot 114.

16 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 197-208. Id, ‘Achter de schermen van de contrarevolutie in België. De Prins van Oranje en de coups van 1831’, *Groniek*, 221 (2019), 443-456.

17 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 212-224.

en tot de orangistische tegenbeweging behoorden. We beginnen met de minst actieve groep, die zich in de beweging weinig manifesteerde. Juist omdat de leden hiervan weinig van zich lieten horen, waren ze natuurlijk moeilijk te traceren. Toch hebben we in de bestudeerde groep een vijftientigtal orangisten in deze categorie kunnen thuisbrengen, samen met een aantal representatieve voorbeelden.¹⁸ Het ging doorgaans om geadelden die een plaats hadden in het systeem, hun positie kwijtraakten, de afzettingen en ontslagen lijdzaam ondergingen, soms waren gevlucht maar besloten terug te keren naar het Zuiden, en zeer teleurgesteld waren. Zij hoopten nog wel op het herstel van het koninkrijk, maar waren daar niet al te optimistisch meer over. Omdat ze tot de bovenlaag van de samenleving behoorden, moesten ze zich niet veel geldzorgen maken en trokken ze zich meestal terug op hun kastelen of in hun residenties. Sommigen zochten zelfs de eenzaamheid op en sloten nog weinig aan bij het maatschappelijke leven. Anderen deden er dan weer beschaamd het zwijgen toe. *Des peureux*, een categorie waarop de orangistische activisten neerkeken, kende deze groep eveneens. Maar om welke reden ook, politieke passiviteit kenmerkte zowat hun aller opstelling. In orangistische kringen werden ze wel als medestanders beschouwd, maar dan wel als sympathisanten die zich niet echt met de beweging inlieten.

Laten we enkele voorbeelden uit deze categorie van politiek afzijdigen geven. Oud-gouverneur De Brouckère en voormalig hoge ambtenaar Ruys hadden problemen met hun zonen. Charles en Henri de Brouckère profileerden zich immers als fervente revolutionairen en de zoon van Ruys zocht als jurist de balie van Tongeren op. De vaders trokken zich beiden terug in de privésfeer, Ruys in zijn kasteel van Beerenbroek.¹⁹ Van de niet meer verkozen burgemeesters van Brugge en Kortrijk, Veranne van Watervliet en Triest van Gits, hoorde men politiek evenmin nog veel. Dat was ook het geval met oud-senaatsvoorzitter De Thiennes, die teruggetrokken ging leven op zijn kasteel in Lombise en daar een aantal jaren later stierf, in ambteloze afzondering en onderhevig aan toenemende dementie. Burggraaf J.B.T. de Jonghe hield zich in Brussel enkel nog met zijn (rijke) bibliotheek bezig.²⁰ Burggraaf C. du Toit was dan weer iemand die in Luik mishandeld werd en zich in zijn woning in Elsene terugtrok, ver van het politieke gewoel.²¹

In de groep orangistische adellijke ambtenaren die resoluut voor het Noorden kozen, ontdekten we verschillende subgroepen. In de eerste plaats ging het om zuidelijke orangisten die hun functies in het Noorden konden behouden. We zagen al dat dit in het leger met de gekende oude adellijke families gebeurde, maar ook met zeer

18 Voor de namen van deze categorie edellieden, zie Witte, 'L'aristocratie belge', 464 noot 118.

19 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 128.

20 R. van Ditzhuyzen, 'Charles Ignace Philippe graaf de Thiennes de Lombise. Lid Eerste Kamer, Eerste Voorzitter Eerste Kamer', in: A. Postma e.a., ed., *Aan deze zijde van het Binnenhof. Gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer der Staten-Generaal* (Den Haag, 1990) 59-76.

21 Koninklijke Verzamelingen [voorheen Koninklijk Huisarchief], Den Haag (KV), Collectie Henri Guillaume Joseph Gregoire, Goos, inv.nr. Xk1, Henri Grégoire aan A.G.A. van Rappard, 4 mei 1843.

trouwe hogere officieren, zoals de Gentenaar generaal J. van Geen, die een baronstitel kreeg, of graaf F. Dumonceau en zijn echtgenote en zonen, die vooraanstaande plaatsen aan het Haagse hof gingen bekleden. Baron De Possons zoon maakte ook carrière.²² Leden van de vertrouwde hofadel konden eveneens blijven. Barones De Roisin was en bleef grootmeesteres en het verhaal van hofdame Henriette d'Oultremont is bekend: na de dood van koningin Wilhelmina en na de abdicatie van Willem I werd zij 's konings echtgenote.²³ Graaf Fourneau de Cruykenbourg bleef tot aan de dood van Willem II zijn adjudant.²⁴ Sommige diplomaten konden ook aanblijven,²⁵ terwijl A. baron van den Bogaerde, die in 1830 gouverneur van Noord-Brabant was geworden, niet enkel zijn functie behield maar het tot grootmeester bracht.²⁶ Allemaal intimi dus.

Het aantal adellijke orangisten dat uit vrees voor hun leven in 1830-1831 op de vlucht sloeg en in veiliger oorden hulp zocht, was heel wat uitgebreider. De koning en zijn ministers boden hun zuidelijke medewerkers de nodige hulp: wie in het Noorden verbleef, kon een wachtgeld krijgen dat de helft van het vroegere salaris bedroeg. Den Haag werd het bannelingsoord van meerdere ministers, gouverneurs, diplomaten, kamerheren en een grootmeester.²⁷ Omdat sommigen niet meer van de jongsten waren, overleed een aantal in die stad. Maastricht en Aken werden opgezocht door weer andere voormalige geadelde bestuursleden. Maastricht bleef in de jaren 1830 in handen van Willem I, terwijl in Aken een soort dependance werd uitgebouwd.²⁸ Van twee gouverneurs, twee hoge magistraten, een districtscommissaris en een oud kamerlid weten we zeker dat ze daar van hun wachtgeld leefden en hun echtgenotes er na hun overlijden een pensioen uitbetaald kregen, terwijl er ook niet-ondersteunde orangisten uit adellijke families verbleven.²⁹ Anderen zochten Luxemburg en Valenciennes

22 J. Puraye, *Mémoires du général comte François Dumonceau, 1790-1830* (3 dln.; Brussel, 1958-1964), II, 274, 305, 307; Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 124.

23 L. Roppe, *Een omstreden huwelijk. Koning Willem Frederik Graaf van Nassau en de Gravin van Nassau geboren Henriette d'Oultremont de Wégimont* (Kasterlee, 1962).

24 Puraye, *Mémoires*, III, 315; Smits, 1830, 189.

25 Zo bleven J.M. graaf de Hemricourt de Grunne en J. van Crombrugge ook nog een tijd, evenals ambassadeur als de zoon van J.E.Gericke.

26 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 130.

27 Het ging om de ministers E. de la Coste, F.J.M. de Pélichy, departementshoofd J.F.G. Goubau; de gouverneurs C. de Keerbergh en F. van Ertborn, om kamerheer C.A.R. prins de Gavre, oud-grootmeester A.J.M. de Norman, M.F.H. graaf de Liedekerke, J. van Crombrugge. Zie Witte, *Het verloren koninkrijk*, passim; Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 124, 132; Nationaal Archief, Den Haag (NA), Algemene Staatsecretarie, 2.02.01, inv.nr. 5826, dossier graaf De Norman, 4 januari 1839; NA, Kabinet des Konings, 2.02.04, inv.nr. 4532, dossier De Liedekerke: Henri Grégoire aan A. van Rappard, 6 januari 1844.

28 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 155-156, 242-244.

29 Het ging om de oud-gouverneurs M.H.G. de Beeckman, A.C. de Membrède, voormalig magistraat H.T.R. de Lantremange, districtscommissarissen C.H.J. de Warzée d'Hermalle en S. de Harlez, om X. de Goër en L.G.J. de Crassier. Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 137. José Douxchamps vermeldt steeds de datum en plaats van overlijden: zie J. Douxchamps, *L'Ordre équestre dans les provinces méridionales du Royaume des Pays-Bas, 1816-1830. Liste des membres avec notes bio-bibliographiques* (Namen, 1992). Zie ook Witte, *Het verloren koninkrijk*, passim.

dan weer al dan niet tijdelijk op.³⁰ Hoe het met de zuidelijke officieren zat die na november 1830 niet naar het Belgische leger overstapten, maar zoals baron De Bieberstein zich met wachtgeld in Maastricht³¹ of elders vestigden, moet nog nader onderzocht worden. Dat hij lang niet de enige was, laten de bronnen alleszins vermoeden.

Na de ondertekening van het Verdrag van de 24 Artikelen en de instelling van diplomatieke betrekkingen tussen België en Nederland, midden 1839, moesten orangisten die hun functie of wachtgeld wilden behouden of een pensioen krijgen, zich laten registreren als Nederlander. Volgens het Verdrag werd de nationaliteit immers bepaald door de geboorteplaats. Ook als ze in het Noorden verbleven, hadden in het Zuiden geboren edelen de Belgische nationaliteit. Een aantal onder hen lieten zich dan ook als Nederlander registreren. Maar er waren ook andere redenen om dit te doen. Een deel van Limburg was nu opnieuw Nederlands en wie daar bezittingen had en zijn positie als grondeigenaar niet in gevaar wilde brengen, opteerde beter voor het Nederlanderschap.³² J.B. graaf de Marchant d'Ansembourg, die in het Belgische parlement had gezeteld, deed dit en behield zo zijn plaats in de Nederlandse adel.³³ Oude, loyale families vroegen dan weer niets liever dan opgenomen te worden in het koninkrijk. Zo werd Liedel de Well in 1840 opnieuw lid van de Eerste Kamer en wat later van de Limburgse ridderschap. Die laatste instelling zag in 1842 het licht en aanvaardde meer dan één orangistisch lid uit het Zuiden.³⁴ Hoog aangeschreven loyale families konden ook elders politiek integreren, zoals de zoon van Van den Bogaerde of de oudste zoon van Ruys de Beerenbrouck, die zelfs de vader van een Nederlands minister zou worden.³⁵

Voor het lidmaatschap van de Nederlandse adel opteerde ook nog een aantal andere orangisten. Het betrof loyale en actieve Oranjegetrouwen die de koningen na 1830 in de adel verhieven. Voormalig Naams griffier Ch. Barbaix de Bonnines, gouverneur M.C.F. de Macar, buitengewoon commissaris J.E.P. Gericke de Herwijnen en generaal J. van Geen werden nog door Willem I geadeld. Willem II bezorgde de naar Den Haag uitgeweken ambtenaar B. Borluut een titel, evenals F. del Marmol uit het Naamse, de oud-districtscommissaris J.F. Lafontaine uit Luik, de uitgeweken fabrikant C. De Maere, Gerickes zoon, die in Parijs ambassaderaad was, Bieberstein jr. en twee ho-

30 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 160-161; J.L. Van Belle, *Meeus à de Meeüs* (Brussel, 1997) passim. Het ging om staatsraad J. d'Anethan en om gouverneur M.C.F. de Macar.

31 Ch. Terlinden, 'Lettres d'un officier belge', *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 117 (1952) 97-175.

32 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 443-445, 450-453.

33 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 125, 132-133, 146.

34 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 136, 140-141; C. van Valkenburg, 'Adelsbeleid sedert 1813', in: *De Hoge Raad van Adel. Geschiedenis en Werkzaamheden* (Den Haag, 1966) 62; G. Beekelaar, 'Tussen twee revolutiejaren. De Eerste Kamer van 1830 tot 1848', in: A. Postma e.a., ed., *Aan deze zijde van het Binnenhof. Gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer der Staten-Generaal* (Den Haag, 1990) 104; Janssens en L. Duerloo, *Armorial de la noblesse belge, 15e-20e siècles* (4 dln.; Brussel, 1992), II, 523. C. Warzée d'Hermalle en E.P.J. Lamberts de Cortenbach werden eveneens opgenomen.

35 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 127.

gere officieren in ruste.³⁶ Dumonceaus persoonlijke titel maakte de vorst erfelijk en oud-diplomaat P.J. van Crombrugge lijfde hij in de Luxemburgse adel in, wat trouwens ook bij Del Marmol was gebeurd. Willem II was immers ook groothertog van Luxemburg. Baron Billehé de Valensart koos eveneens voor de Nederlandse adel.³⁷ In België hadden al deze titels echter geen rechtskracht meer.

In België had zich ondertussen in verschillende centra een vrij sterke orangistische beweging ontwikkeld met een overkoepelende *Association nationale*, die voor het herstel van het koninkrijk onder Willem I samenwerkte met Den Haag. Tegenbewegingen en verzetsacties zagen regelmatig het licht. Dat was het geval toen de Tiendaagse Veldtocht van het Nederlandse leger in augustus 1831 door de Franse militaire interventie gestopt werd en bij de planning van een tweede aanval in de zomer van 1832. De organisatie bood ook steun bij de terugtocht van generaal Chassés, leger, toen de Fransen hem begin 1833 met geweld uit de Antwerpse citadel verdreven. In de zomer van datzelfde jaar organiseerde de beweging delegaties om de Europese vorsten en diplomaten er nogmaals van te overtuigen dat de Belgische elite achter de Oranjes bleef staan. Verontwaardigd omdat de onder sequester geplaatste stoeterij van de prins van Oranje door de Belgische regering werd verkocht, organiseerde de beweging in maart-april 1834 een succesvolle intekenactie, waarbij de namen van de intekenaars eens te meer in de pers verschenen. Dat gebeurde natuurlijk ook als orangisten zich voor gemeente- en provincieraden kandidaat stelden. Het ging in al die gevallen dus duidelijk om openlijke orangistische manifestaties. Ledenlijsten van orangistische verenigingen en van abonnees en aandeelhouders van orangistische kranten konden soms evenmin verborgen blijven.³⁸

101

In de beweging waren de burgers uit de industriële, de handels- en de financiële wereld en de vrije beroepen numeriek veruit in de meerderheid, maar onderzoek van de lijsten toonde aan dat de adel evenmin ontbrak.³⁹ Zo troffen we op de lijsten in de eerste plaats de hofadel aan. De prinsen P.L. d'Arenberg, F. de Croÿ en E. de Ligne, Ch. markies de Trazegnies en de graven J.H.F. de Berlaymont, A. van der Burch, C.A. de Liedekerke Beaufort en C.G.G. de Marnix van Sint Aldegonde stonden naast vele andere gerenommeerde adellijken.⁴⁰ De voormalige bestuurs- en politieke elite leverde prestigieuze namen op uit de oude adellijke families De Baillet, De Béthune, De Glymes en De Lannoy, samen met tal van andere families.⁴¹ Ook militairen waren op de lijsten vertegenwoordigd, evenals families die geen bestuurs-, politieke of hoffuncties had-

36 Het ging om generaal-majoor H.J.L. de Stuers, die in 1841 ridder werd, en om A.G. Daelman, majoor in ruste die baron werd. Janssens en Duerloo, *Armorial*, op beide familienamen.

37 Janssens en Duerloo, *Armorial*, zie de families Gericke en Billehé; Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 133.

38 Witte, *Het verloren koninkrijk*, hoofdstukken 4, 5 en 6.

39 Voor de referenties van deze lijsten zie Witte, *Het verloren koninkrijk*, 626 noten 32, 33, 35; 627 noot 49; 627 noot 57; 616 noten 117-118, 120, 123.

40 Voor deze namen, zie Witte, 'L'aristocratie belge', 468 noot 142.

41 De namenlijst vindt men in Witte, 'L'aristocratie belge', 468 noot 143.

den waargenomen.⁴² Opmerkelijk was bovendien dat in al die families verschillende takken of leden zich manifesteerden. Dames hadden weliswaar geen stemrecht maar namen wel deel aan de politieke discussies en uitten zeker hun mening over de revolutie. Het verbaasde dus niet dat de namen van tal van adellijke dames op de lijsten verschenen. Zeker op de intekenlijsten voor de prins van Oranje troffen we dames uit de kringen van de hofadel aan en verscheen hun naam naast die van hun echtgenoot en soms ook die van hun dochters. Dat was onder meer het geval voor de markiezinnen De Trazegnies-Trazegnies, De Preud'homme de Verquigneul en Van der Noot d'Asche, en voor de gravinnen De Lannoy, De Berlaymont, De Marnix van Sint Aldegonde, D'Oultremont de Wégimont de Duras en De Brouckhoven de Bergeyck. Kortom, weinigen uit de Europese, de oude en de adel met stambomen uit de zeventiende en achttiende eeuw hielden zich afzijdig. Openlijk laten zien dat men het behoud van het oude koninkrijk en zijn vorst bepleitte, was kennelijk *bon ton* in deze adellijke kringen.

102 Wellicht wegens zijn prestige als verzetsgroep kreeg deze adel erg te lijden van de repressie. Zo moesten bij de volksrepressie van 1832 en 1833 in Antwerpen vooral de gebroeders Geelhand het bijzonder hard ontgelden. Een georganiseerde volksrepressie was ook weer het gevolg van de actie voor de prins van Oranje in 1834, waarbij onder meer de Brusselse residenties van de families De Ligne, De Trazegnies, De Vinck, De Marnix, D'Oultremont, D'Overschie en D'Auxy werden aangevallen en vernield.⁴³ Deze repressie remde samen met de repressiewet het openlijke orangisme weliswaar af, maar het circuit van de orangistische adel bleef in eigen kring actief.

Zoals elke beweging kende het orangisme, naast deze aanhangers en sympathisanten, een kleinere groep – zo'n honderdtal leden – die we tot de meest strijdbare kern konden rekenen. Een veertigtal van hen behoorden tot de adel, wat wel iets zegt over de impact van de adellijke activisten. Uiteraard zagen we hun namen ook telkens verschijnen op de lijsten die we onderzochten. Maar zij deden veel meer: ze droegen en stuurden de beweging en haar activiteiten. Zowel koning Willem I als Willem II apprecieerde hen ten zeerste en bedankte hen met adellijke titels en decoraties.⁴⁴ In deze groep kwamen we opnieuw leden uit de verschillende lagen van de adel tegen: oude hofadel en grootgrondbezitters, voormalige hogere ambtenaren, jongeren uit oudere geslachten en recenter geadelden. Ze werkten nauw samen met de burgerlijke orangistische activisten, zodat er in de beweging geen sprake was van enige fysieke scheiding. Ze mochten dan al een apart societyleven hebben, in de actie waren ze één. De meesten hadden trouwens even heftige karakters en waren even fervente contra-revolutionairen als de niet-adellijke activisten.

Laten we eerst even stilstaan bij de kernleden die het verst gingen in hun strijd tegen de Belgische revolutie en tegen het nieuwe koninkrijk: diegenen die de contra-

42 Voor deze namen, zie Witte, 'L'aristocratie belge', 468-469 noot 144.

43 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 327-334.

44 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 483-493.

revoluties voorbereidden, tot geweldacties overgingen, vrijwilligerskorpsen samenstelden, onderhandelden als er militairen moesten omgekocht worden, spionagewerk verrichtten, geheime diplomatieke zendingen mogelijk maakten, kortom: gevaarlijke acties ondernamen. In de onmiddellijke omgeving van de prins van Oranje tekende zich zo'n groepje bijzonder trouwe bondgenoten af. Albéric graaf du Chastel had met de prins de meest nauwe banden en samen met zijn broer, Adolphe, was hij dé centrale figuur bij de organisatie en de financiering van de verschillende coups. Hij zat in 1834 ook achter de aankoop van de paarden die de prins ten geschenke werden gegeven. Constantin graaf de Geloës, een Limburgse grondbezitter, behoorde eveneens tot deze *inner circle*. Dat hij in 1841 nog onder bewaking stond van de Belgische Veiligheidsdienst zegt genoeg. Graaf Guillaume Charles de Borchgrave d'Altena, grootgrondbezitter in Limburg, had eveneens goede betrekkingen met de prins. Hij zorgde er in 1834 voor dat de aangekochte paarden het Tilburgse militaire hoofdkwartier bereikten. Alexander, de zoon van Georges markies de Trazegnies, vervulde in deze kring tal van activiteiten, maar was tegelijkertijd actief in Parijs, waar hij contacten met de Franse legitimisten onderhield.⁴⁵

103

De diplomatieke zending van midden 1833 werd dan weer door tal van voormalige leden van de hofadel en van de Eerste Kamer gedragen. Graaf de Borchgrave, baron De Vinck de Westwesel en graaf D'Oultremont, die zijn kasteel in Duras nabij Tienen had, namen mee het voortouw en slaagden erin tientallen leden van gereputeerde adellijke families uit de verschillende provincies tot de delegaties naar Londen en Toplitz te laten toetreden. De operaties bereikten hun doel niet, maar lieten wel duidelijk bereidheid tot actie zien. Maar ook bij het plannen van de tweede aanval van het Nederlands leger in 1832 waren dezelfde actief geweest. De *Association nationale* leidde de planning en de adellijke leden van de vereniging, zoals baron Van de Werve, graaf De Glymes en Gaston graaf d'Auxy bleken bijzonder bedrijvig. Dat gold ook voor graaf D'Oultremont, die toen de tweede aanval niet doorging – de koning kreeg geen medewerking van zijn ministers – in 1833 zelf een aanval plande. Die ging ook niet door, maar zegde wel iets over de doortastendheid en de strijdvaardigheid van de graaf. Zijn kasteel was, evenals dat van de Borchgraves, een ontmoetingsplaats voor orangistische activisten. Philippe ridder de Wouters de Bouchout stelde dan weer zijn gronden tussen Leuven en Tienen ter beschikking als het Nederlandse leger opnieuw zou aanvallen. De tegenbeweging mocht op de hulp van heel zijn familie en zijn personeel rekenen.⁴⁶

Vrijwilligerskorpsen en andere geweldvormen waren vooral een zaak van edellieden. Vormde dit een doorwerking van de militaire tradities in hun families? Zo

45 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 197-198, 241, 277, 321, 459; NA, Ministerie van Oorlog, Geheim archief, 1813-1945, 2.13.67, inv.nr. 264, Rapport van priester G. Moens, 2 maart 1835; KV, Collectie Gregoire, Goo5, inv.nr. Xf, Rapport van G. Moens, 20 september 1839.

46 NA, Oorlog / Geheimarchief, 2.13.67, inv.nr. 264, G. Moens aan generaal Dibbets, 2 maart 1835; NA, Oorlog / Geheimarchief, 2.13.67, inv.nr. 276, G. Moens aan generaal Dibbets, 19 mei 1840; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 309-312, 318-320.

trad Henry graaf de Glymes de Hollebecque, een afgezette districtscommissaris, op in de streek van Charleroi. Hij was er populair en had er een korps samengesteld waarmee hij aan de aanval van 1832 zou deelnemen. De streek van Luik en Luxemburg telde zelfs meer dan één korps. Zo organiseerde Clément graaf de Berlaymont na zijn revolutionair avontuur een orangistisch vrijwilligerskorps en was zijn broer Jules actief genoeg om gedecoreerd te worden, terwijl diens zoon Florent eenzelfde activistische reputatie bezat. Er waren familiebanden met de baronnen De Tornaco, van wie drie broers bijzonder strijdbaar waren en ook over een vrijwilligerskorps beschikten. Camille was weliswaar de meest centrale figuur, maar ze werden alle drie gedecoreerd. De baronnenfamilie De Senzeille telde ook meer dan één activist. Ernest was echter degene bij wie in 1839 op zijn landgoed de onderhandelingen voor de omkoping van de Belgische generaal Daine plaatsshadden. Auguste baron de Favereau uit de omgeving van Barvaux moest in 1834 vluchten, toen hij samen met Charles baron de Harlez orangistische provocaties had uitgelokt. Charles, de broer van de militante oud-districtscommissaris Simon, stond in Marche aan het hoofd van een vrijwilligerskorps en werd eveneens gevangen genomen. De bronnen laten nog andere pogingen om geweld te gebruiken zien, zoals door de baronnen De Crasier, De Copis en De Senzeilles, die zich in Luik met de wapens beschermden tegen patriottische aanvallen, of door de jonge Guillaume de Looz Corswarem, telg uit een Limburgse orangistische familie, die de Belgische minister Rogier onder vuur wilde nemen.⁴⁷

De leiding van de voorbereidingen voor de coups van 1839 en 1841 berustte eveneens in handen van twee adellijken. We zagen al dat baron Jacques Vandersmissen de leiding van de tegenbeweging van 1831 had gehad. Omdat deze mislukte, vluchtte hij naar Pruisen, maar in 1839 kwam hij terug om zijn plaats in het Belgische leger op te eisen. Deze kwestie deed de Belgische regering van ridder De Theux de Meylandt vallen, waarna Vandersmissen het jaar daarop een nieuwe coup voorbereidde. Hij deed dat samen met Auguste graaf van der Meere de Cruyshouthem. Ook hem kennen we uit 1830. Hij had carrière gemaakt in het Belgisch leger, was op tegenstand gestoten en in Parijs van zijn erfenis gaan leven. Hij bereidde daar in 1838 plannen voor een nieuwe coup voor, waarbij hij op de hulp van Louis de Potter kon rekenen, die als republikeinse democraat al even ontevreden was met de gang van zaken in België. Omdat Willem I hen niet wilde steunen – hij had zich immers bereid verklaard het verdrag met België te tekenen – mislukte de tegenbeweging van midden 1839. Samen met Vandersmissen wilde Van der Meere na de troonsbestijging van Willem II eind 1840 opnieuw een kans wagen, weer met de hulp van de orangisten, dit keer van Oranjegezinde Belgische officieren, en van radicalen. Willem II stond hen financieel bij, maar het complot werd vroegtijdig ontdekt. Vandersmissen kon vluchten en Van der Meere werd naar Brazilië verbannen. Beide coup-aanvoer-

47 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 248, 250, 264, 273-274, 276, 333, 357, 487, 501-502, 533.

ders werden, samen met andere, niet-adellijke militairen, nog jarenlang financieel gesteund door Willem II.⁴⁸

Tot hier de groep die geweld niet schuwde. De grens tussen de gewelddadige en de louter organisatorische activiteiten was niet altijd even scherp, maar dat nam niet weg dat sommige edellieden zich vooral en soms uitsluitend op de organisatie zelf focusten. Zij hielden haar overeind, maakten deel uit van de orangistische kernen in de verschillende steden en onderhielden de banden onderhielden met de koning en zijn ministers, en met de centrale verbindingsman, de Luikenaar Henri Grégoire.⁴⁹ Ze zorgden voor het functioneren van de eigen verenigingen, voor de publicatie en verspreiding van hun pers, voor deelname aan de verkiezingen, voor de organisatie van de inzamelactie. Kortom, ze stuurden en stuwden de beweging. Naargelang de sociale samenstelling van de verschillende kernen verschilde echter de inbreng van de adel. Zo waren er kernen waarin de adel slechts een bijrol vervulde. Dat had te maken met de hoofdrol die de burgerij uit industrie, handel en bankwezen speelde in steden als Gent, of de kleinere Oost-Vlaamse nijvere steden als Sint-Niklaas, Lokeren, Oostende en Ronse. Zelfs Gent telde slechts enkele adellijke voormalige hogere ambtenaren onder de *chefs du parti*. Dat de Vlaamse adel goeddeels ultramontaans en Belgicistisch was, speelde uiteraard mee. Bergen, Charleroi en Namen, waar de burgerij eveneens dominant was, kende dezelfde samenstelling: weinig adel.

105

In weer andere centra hielden burgerij en adel elkaar in evenwicht. Door de talrijke vertegenwoordiging van achttiende-eeuwse adel in handelskringen en de aanwezigheid van grondbezittende adel uit de omgeving, was het Antwerpse orangisme niet enkel een burgerlijke aangelegenheid. Integendeel, adellijke families als Geelhand, Osy, Werbrouck, Della Faille, Van Havre en anderen namen niet zelden de leiding. In Brussel resideerde de voormalige hof- of bestuursadel en deze versterkte in hoge mate de burgerlijke vleugel van de beweging. De *Association nationale* kwam er ook samen. We zagen al hoe de hoge adel in 1834 het gelag moest betalen. De Leuvense kern had ook meer dan één adellijk lid en werd geleid door het voormalige parlements lid Ferdinand d'Udekem. Hij werd in 1834 doelwit van de aanvallen en wat later orangistisch gemeenteraadslid. In Doornik lieten oude families, zoals de De Roisins, de Du Chastels en De Béthunes, zich evenmin afzijdig en vormden samen met de burgerij de orangistische kern.⁵⁰

Het Luikse orangisme vormde een apart geval. Daar was een omvangrijke groep edellieden actief. Hij was zelfs merkeliijk omvangrijker dan elders en telde zowel lieden uit de bestuurlijke elite als uit de grondbezittende adel. Omdat de burgerlijke component, vooral onder invloed van de vrijmetselaarsloge, erg antiklerikaal uit de hoek kwam en niet aarzelde electorale kartels met de antiklerikale liberalen aan te

48 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 339-347, 455-466.

49 *Nationaal Biografisch Woordenboek* (Brussel, 2018) 559-564.

50 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 260-275.

gaan, ontstond een conflict in het Luikse orangisme en achtten de katholieken zich sterk genoeg om apart te vergaderen en een eigen krant op te richten, *Le Rappel*. Op een paar uitzonderingen na kozen alle Luikse edellieden de kant van het katholieke orangisme. De families De Waha, De Senzeilles, De Ficquelmont, De Crassier, De Mélotte – om er slechts enkele te noemen – waren representatieve voorbeelden. Dat deze scheuring het orangisme in Luik *in globo* verzwakte, hoeft niet gezegd, zij het dat beide strekkingen zich dynamisch opstelden.⁵¹

Uit al deze gegevens bleek dat de adel binnen de orangistische beweging geenszins marginaal was. In het VKN had men een economisch sterke aristocratie gecreëerd, met veel politieke voorrechten, en daar plukte het orangisme na 1830 de vruchten van. Binnen die adel ontwikkelde zich een omvangrijke verzetsgroep die sterk familiegebonden was. Door de uitwijking naar het Noorden waren sommige families weliswaar verdeeld geraakt, maar in België zelf bleef de cohesie groot. Geheel in het verlengde van de rol die de familie binnen de adel speelde, was ook het adellijke orangisme een familiekwestie, soms gespreid over verschillende familietakken, over verschillende generaties en over verwanten in aangetrouwde families. Ook echtgenotes speelden niet zelden een belangrijke rol. Een onderscheid naar afstamming constateerde men nauwelijks: men vond orangisten vooral bij de oude adel, maar ook bij de geadelden uit de zeventiende en achttiende eeuw en bij de recentere adel. In de beide Vlaanderens was de orangistische adel geenszins dominant. De belangrijkste clusters bevonden zich in Antwerpen, Brabant, Luik en Luxemburg. De orangistische edellieden vond men bovendien terug bij de politiek bevoorrechten uit de hoogste elitekringen, die hun prestigieuze posities hadden verloren: veel hofadel en talrijke leden uit de hogere bestuurselite, het hogere officierenkorps, de politieke elite van de Provinciale Staten en uit het parlement. Vooral wie het hof en de regeringen had gefrequenteerd, bleef het koninkrijk trouw.

Vormde de adel een aparte groep binnen de orangistische beweging? Zeker niet als we naar zijn politiek gedrag kijken. We zagen dat edellieden ook op de vlucht sloegen, dat ze in Den Haag verbleven en daar door de koning werden gefinancierd en dat sommigen zich tot binnenskamers-orangisme beperkten, maar dat de overgrote meerderheid zich openlijk als orangist manifesteerde en enkele tientallen actief waren in de strijdbare kernen. Ze vertoonden dus dezelfde gedragspatronen als de orangisten uit de burgerij en de middengroepen. In de wereld van de publicistiek en de pers waren ze, op een paar uitzonderingen na,⁵² echter niet terug te vinden. Publicistische activiteiten lieten ze over aan de hoger opgeleiden uit de burgerij. We zagen tevens dat in hun groep een aantal accenten werden gelegd, die nauw aansloten bij de denkwereld en de mentaliteit van de adel waarover we het in het vorige artikel hadden.

51 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 264-265, 381, 385-386. Voor de lijst van de abonnees van *Le Rappel*, zie A. Cordewiener, *Étude de la presse liégeoise de 1830 à 1850 et répertoire général* (Leuven-Parijs, 1972) 270-273.

52 Baron C. de Keerbergh publiceerde in Den Haag in 1834 een driedelig werk, *Du Royaume des Pays Bas*, een uitvoerig antwoord op J.B. Nothombs *Essai historique et politique sur la Révolution belge* (Brussel, 1834).

Mr. Hendrik Jacob baron van Doorn van Westcapelle (1786-1853), rechterhand van koning Willem I in diens strijd voor het behoud van het zuiden. In 1830 bood hij als gouverneur van Oost-Vlaanderen de opstandelingen hardhandig verzet. Hij werd in oktober 1830 minister van Binnenlandse Zaken en was dé spilfiguur bij het onderhouden van nauwe banden met de Belgische orangisten (*mezzotint, Dirk Jurriaan Sluyter naar Nicolaas Pieneman, tweede kwart negentiende eeuw; coll. Iconografisch Bureau, RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, Den Haag, IB nummer 2010240*)

107

Zo overheerste in heel de orangistische beweging het legitimeitsbeginsel, maar bij de adel stond het wel bijzonder centraal. Ook voor 1830 was het in hun kringen een sterk principe dat gekoppeld werd aan de monarchie. *Après Dieu le Roi*, was het devies van baron Barbaix en in de uitvoerige correspondentie van baron De Crassier merkte men hoe diep dynastieke trouw ingeworteld was.⁵³ Vorstentrouw en aanhankelijkheid aan de koning trof men echter bij alle orangistische edellieden aan. Wie de eed aan de koning had gezworen, wilde geenszins meened plegen. Enkel de koning kon hen van de eed ontslaan. Maar ook de persoonlijke banden met de koning en zijn familie die in de loop der jaren waren gegroeid, droegen bij aan deze dynastieke trouw, temeer daar de koning hulp bood als ze hem schreven of audiënties aanvroegen. In hun geschriften lieten ze overigens niet na telkens hun trouw, bewondering en eerbied uit te drukken.⁵⁴ De koning symboliseerde bovendien een betere

⁵³ Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 136; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 244.

⁵⁴ Witte, *Het verloren koninkrijk*, 419-424.

toekomst en creëerde positieve verwachtingen over het herstel van hun vroegere posities.

Vanuit dit sterke legitimisme en deze vorstentrouw ontwikkelden zich in adellijke kringen heel wat gedragscodes en daaraan wensten ze zich te houden. Niet dat die bij de burgerij afwezig waren – verre van – maar de adel was toch wat zuiverder in de leer. Dat was het geval voor de eedkwestie: verkozen gemeente- en provincieraadsleden konden volgens de adel de Belgische eed onder geen beding afleggen. Er was geen sprake van dat men persoonlijk contact had met Leopold I en andere Belgische gezagsdragers. Dat waren immers usurpatoren, van wie men het gezag onmogelijk kon erkennen. Het adellijke societyleven moest strikt orangistisch blijven en huwelijken in Belgicistische adellijke families waren ongepast. Er heerste ook heel wat sociale druk om deze gedragscodes niet met voeten te treden.⁵⁵ De Oranjecultus daarentegen kon wel warm omarmd worden.

108 Daar waar in de orangististische burgerij heel wat liberale en antiklerikale stromingen te ontdekken vielen, trof men die bij de adel veel minder aan. We zagen al dat diegenen die toleranter waren dan hun ultramontaanse standgenoten, toch ook vasthielden aan het katholieke geloof van hun voorvaderen. Ze waren dan ook tevreden als kerkelijke leiders hun legitimisme niet afwezen. In de encycliek *Mirari Vos* (1832) vonden ze daarvoor ondersteuning.⁵⁶ In Luik leidde het conflict met de antiklerikale orangisten dan weer tot een breuk. Dit was toch wel een teken dat het geloof in hun orangisme een belangrijke plaats diende in te nemen. We merkten dat ook elders, toen adellijke orangisten zorgdroegen voor hun priesters-biechtvaders, orangistische priesters in hun kasteel de mis wilden zien opdragen of hen bij hun sterfbed wilden hebben.⁵⁷

Tot slot was er nog een ander verschilpunt tussen het burgerlijke en het adellijke orangisme: de wijze waarop met de repressie werd omgegaan. Beide groepen werden er even heftig mee geconfronteerd, maar toch merkten we dat de edellieden soms expliciet werden gevisieerd. Dat men in Antwerpen vooral de familie Geelhand hardhandig aanviel, was daar een voorbeeld van. Nog duidelijker waren de Brusselse aprilrellen van 1834. Toen werden de edellieden in republikeinse kringen zonder meer gevisieerd, en dat gold ook voor de adellijke dames onder hen. Zo was het frappant dat de orangistische moeder van de jonge revolutionair De Lalaing gespaard bleef,⁵⁸ maar dat de overgrote meerderheid van de vernielde residenties eigendom van de hoge en oude adel was. Het gerichte karakter van de aanvallen kon dus niet worden ontkend. Deze edellieden leden uiteraard zwaar onder deze plunderingen en voelden zich eens te meer buiten de wet gesteld en van het recht op overheidsbescherming beroofd. Op

55 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 411-414.

56 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 383-388.

57 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 404-405, 499-500.

58 A. Gendebien in Kamer van Volksvertegenwoordigers, 29 april 1834, notulen (zie <https://unionisme.be>, laatst bezocht 11 nov. 2019).

die manier ontstond vooral in conservatieve kringen het beeld van een anti-aristocratisch België, wat het imago van het land in het buitenland en bij diplomaten zonder meer beschadigde.⁵⁹

Het langzame afbraakproces van het adellijke orangisme

Het hoogtepunt van dit adellijke orangisme situeerde zich in de jaren 1830. Maar vanaf 1840 begon het aftakelingsproces. Om dit afbouwproces te kunnen volgen, moet natuurlijk de context gekend zijn. Met andere woorden: welke rol kende men in het jonge België voortaan toe aan de adel?

De Constituanten had deze rol in 1830-31 afgebakend. We kennen ondertussen de samenstelling van het Nationaal Congres. De meerderheid behoorde tot de adel. Er was een klein aantal overtuigde orangisten onder deze afgevaardigden, ook lauwere Oranjegezinden, terwijl tal van Belgischgezinden waren doorgebroken.⁶⁰ Over de rol van de adel in het bestel verschilden hun meningen weinig of niet. Heftige tegenstanders hadden ze echter ook: de republikeinse democraten vormden een minderheid, maar deze was wel bijzonder agressief en dynamisch. Meer invloed hadden de liberale pragmatici, die tot op zekere hoogte rekening wilden houden met de adellijke belangen en verzuchtingen.⁶¹ Slechts een minderheid pleitte echter voor aparte adellijke rechten of privileges. Het ancien regime had kennelijk voorgoed afgedaan. Maar dat wilde niet zeggen dat de adel werd afgeschaft. Integendeel, hij bleef behouden. Wie tussen 1815 en 1830 erkend was en op de lijsten van het VKN stond, behoorde tot de Belgische adel. Ondanks de republikeinse aanvallen op deze anti-Verlichtingsprincipes, zagen de liberale pragmatici er enkel titels in voor personen die diensten hadden bewezen aan het land en daar konden de meeste Congresleden mee leven. De Belgische koning kreeg in die zin tevens het recht om adel te erkennen en in de adel te verheffen. Er zou ook een heraldische raad komen.⁶² De meeste liberalen verafschuwden het decorum waarmee de adel, en de oude adel in het bijzonder, nog steeds omringd werd, tot in de rechtbanken toe en vooral bij officiële ceremonies, maar ook deze praktijken bleven vooralsnog bestaan.⁶³

Ook de discussies over de adelskamer staken weer de kop op. Uit de debatten met de vroegliberalen resulteerde een compromis dat de reële macht van de aristocratie

59 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 333-334.

60 M. Magits, 'De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831)', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 12 (1981) 581-608, alhier 604-608.

61 E. Witte, 'De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815) en het ontstaan van de Belgische constitutie (1831)', in: A. Alen, A. Heringa, D. Heirbaut en C. Rotteveel Manveld, ed., *De Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden van 1815* (Den Haag-Brugge, 2016) 15-44, alhier 24-26.

62 L. Arendt en A. De Ridder, *Législation héraldique de la Belgique 1595-1895. Jurisprudence du Conseil Héraldique, 1844-1895* (Brussel, 1896) 107-109, 355-360.

63 J. Bartier, 'Partis politiques et classes sociales en Belgique', in: idem, ed., *Libéralisme et socialisme au XIXe siècle* (Brussel, 1981) 207-288, alhier 277.

beschermde, maar nu op indirecte wijze. De ridderorden verdwenen en een adelskamer kwam er niet, maar de verkiesbaarheidscijns werd zo hoog gehouden dat de overgrote meerderheid van de verkozen senatoren tot de grondbezittende aristocratie zou behoren en de adel op die manier zijn politieke voorrechten behield. Aan het gelijkheidsprincipe werd geen afbreuk gedaan – de Senaat werd verkozen – maar in de praktijk zou de theorie aan de sociaalpolitieke noodwendigheid worden aangepast.⁶⁴

De Katholieke Kerk ten slotte was er na de revolutie in geslaagd om, in ruil voor de principiële aanvaarding van de door de liberalen gewenste vrijheid van levensbeschouwing, in de nieuwe staat een beschermde positie te veroveren. Daarin zagen ook heel wat ultramontaanse edellieden een gunstig voorteken voor de realisatie van de katholieke samenleving waarvoor ze al zo lang ijverden.⁶⁵

110 Na de mislukking van de lentecoups van 1831 en nog voor de beëindiging van de Tiendaagse Veldtocht, was koning Leopold van Saksen-Coburg op 21 juli 1831 aangetreden en werden vervolgens parlamentsverkiezingen gehouden. Het verdrag met Frankrijk en Engeland werd aanvaard en er kon een langlopende lening met de Rothschilds worden bedongen die België financieel zuurstof gaf, waarna de eerste consolidatiefase van het nieuwe koninkrijk een aanvang nam.⁶⁶

Welk effect had dit alles nu op de adel? Voor de overtuigde orangisten – zo zagen we al – betekende dit het begin van een stevige tegenbeweging onder leiding van Willem I. Zetelen in het Belgische parlement was voor trouwe orangisten voortaan uitgesloten. Leopold, zijn regering en het parlement waren immers de vijanden. Enkele Oranjegezinden werden alsnog verkozen maar haakten af.⁶⁷ De adellijken die in de Senaat en (in mindere mate) in de Kamer gingen zetelen, waren dan ook vooral afkomstig uit de ons bekende groepen: de revolutionairen onder hen, de conservatieve katholieken die in het Nationaal Congres waren doorgebroken en de adel die de bruggen met Willem I had opgeblazen door voor de uitsluiting van de Oranjes te stemmen. Deze aristocraten werden bijna allen opnieuw verkozen en velen bleven in de jaren 1830 het parlement bevolken.⁶⁸ Het aantal nieuwelingen dat in 1831 en bij vol-

64 F. Stevens, 'Een belangrijke fase in de wordingsgeschiedenis van de Belgische grondwet: de optie voor een tweekamerstelsel', *Revue belge d'histoire contemporaine*, 12 (1981) 653; J. Stengers e.a., *Index des éligibles au Sénat (1831-1893)* (Brussel, 1975) 15, 33-35; J. Nandrin, 'Het Belgische tweekamerstelsel in 1830-1831', in: V. Laureys e.a., ed., *De geschiedenis van de Belgische Senaat, 1831-1995* (Tielt, 1999) 20-28.

65 Witte, *De constructie van België*, 164-165 e.v.

66 Witte, *De constructie van België*, 76-82, 92-100, 141-147.

67 Witte, *De constructie van België*, 367-368.

68 Zie de lijsten in *Almanach de la Cour de Bruxelles sous les dominations Autrichienne et Française, la monarchie des Pays-Bas et le gouvernement belge de 1725 à 1840* (Brussel, 1840) 313-321; in: Laureys e.a., *De Geschiedenis van de Belgische Senaat*, 389-449, in: E. Gubin e.a., ed., *Histoire de la Chambre des représentants de Belgique, 1830-2002* (Brussel, 2003) 460-513. Men vergelijkte met de lijst van de Congresleden in Magits, *Volksraad*, II, Biografieën.

gende verkiezingen senator of kamerlid werd, was al bij al vrij beperkt.⁶⁹ De basis van de adellijke deelname aan het Belgische bestel werd dus duidelijk in het Nationaal Congres gelegd. Wel zagen we dat tegen het einde van de jaren 1830 ook een paar leden uit orangistische families opdoken.⁷⁰ Die namen kennelijk al een voorschot op het zich aankondigende einde van het orangisme.

Dat koning Leopold zich inspande om de Belgischgezinde adel aan zich te binden, zagen de overtuigde orangisten uiteraard met lede ogen gebeuren. De koning en zijn echtgenote waren inderdaad niet te spreken over de vijandige houding van de gerenommeerde oude en hoge adel. Deze vormde immers hun natuurlijke biotoop. Dat hij zich totaal afzijdig hield, geen enkel contact met het hof wilde en hen zelfs aanviel, kwam hard aan.⁷¹ Edellieden die wel zijn zijde opzochten, mochten dan ook op Leopolds steun rekenen. Uit de vermelde families van geadelde revolutionairen, heftige opposanten van Willem I en overtuigde conservatieve katholieken werden dan ook leden van de nieuwe bestuurselite benoemd. Ministers, gouverneurs en arrondissementscommissarissen en soms ook topambtenaren kwamen uit hun kringen,⁷² zij het dat de concurrentie met de 'roturiers' nu veel groter was dan onder Willem I. Maar hoe dan ook, edellieden die voor België hadden geopteerd maakten snel carrière. Het aloude gebruik om diplomaten onder de adel te kiezen, probeerde Leopold eveneens in de praktijk te brengen. Tot de generale staf van het Belgische leger traden na verloop van tijd eveneens een aantal hogere officieren uit adellijke families toe.⁷³ Geadelden die vonden dat Willem I hen onheus behandeld had, kregen nu van Leopold I genoegdoening: niet-erkenden werden erkend, niet-getitelden kregen titels en titels werden erfelijk gemaakt of in rang verhoogd.

Koning Leopold en koningin Louise Marie vonden het echter vooral bedroevend dat de oude en hoge adel weigerde hun hof te frequenteren en ze het met steeds dezelfde kleine groep moesten stellen, of met adel die voor 1830 weinig belangrijke posities had ingenomen, of met rebellerende zonen. Dit verklaarde dan ook waarom Leopold er veel voor over had om de orangist E.L.C.F. prins de Ligne voor zich te winnen. In 1837 ging deze overstag en vertegenwoordigde België in Londen bij het huwelijk van koningin Victoria met de neef van Leopold, Albert van Saksen-Coburg.⁷⁴ Maar prins De Ligne was de zwaluw die de lente nog niet maakte. Pas na de ratificatie

69 Zie de lijsten in Laureys e.a., *De Geschiedenis van de Belgische Senaat*, 389-449; Gubin e.a., *Histoire de la Chambre des représentants*, 460-513, en in *Almanach de la Cour*, 313-321. Voor voorbeelden, zie Witte, 'L'aristocratie belge', 477 noot 175.

70 Zie de lijsten in Laureys e.a., *De Geschiedenis van de Belgische Senaat*, 389-449; Gubin e.a., *Histoire de la Chambre des représentants*, 460-513.

71 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 411.

72 *Almanach de la Cour*, 323-332.

73 Zie bijvoorbeeld luitenant-kolonel D'Overschie, L.A. de Bryas, E.H. du Val de Blargnies, J. de Looz Corswarem, M.B. de Tiecken de Terhove.

74 N. Carcan-Chanel en N. Delsemme, *Agents diplomatiques belges et étrangers aux XIXe et XXe siècles: deux études économique-sociales* (Brussel, 1968) 11; Puraye, *Mémoires*, III, 325; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 412.

van het Verdrag van de 24 Artikelen en nadat eind 1839 diplomatieke betrekkingen tussen België en Nederland tot stand waren gekomen en Willem I de Belgen van hun eed had ontslagen, kwam er enige verandering.

Meer dan voorheen achtte koning Leopold toen de tijd rijp om de orangistische adel te laten overkomen. Hij kreeg daarbij hulp vanuit onverwachte hoek. De voormalige minister A.R. Falck, die in het Zuiden vrij populair was geweest en zich snel tegen de volhardingspolitiek van Willem I had afgezet, was Nederlands gezant in Brussel geworden. Hij beoogde het herstel van de betrekkingen tussen beide landen en was tegen elke nieuwe restauratiepoging, en daarmee een geduchte tegenstander van de onverzettelijke orangisten. Hij gaf dan ook positieve signalen aan orangisten die de strijd wilden staken en schiep aldus een gunstig klimaat voor al wie avances tot België wilde maken.⁷⁵ In het Luikse en Limburgse deed bisschop Van Bommel dit ook. Gelovige orangisten hadden het moeilijk gehad met de breuk met hun bisschop en wilden die nu hersteld zien.⁷⁶

112

Veel resultaten werden er de eerste jaren nog niet geboekt, maar ze waren wel significant. Zo zorgde Leopold voor rangverhogingen en uitbreidingen van adeldom: Gaston graaf d'Auxy werd markies, oud-kapitein E.J. d'Alcantara kreeg de titel van graaf en de titel van L. burggraaf du Bus de Gisignies werd tot alle mannelijke afstammelingen uitgebreid.⁷⁷ De zoon van prins De Chimay werd ambassadeur in Den Haag en aan één van de zonen van Mercy d'Argenteau werd eveneens een ambassadepost aangeboden. Van de Marnix-familie werd een lid zaakgelastigde in Denemarken en van de Trazegnies d'Ittre-tak werd Eugène op Buitenlandse Zaken aangesteld. Leopold slaagde er ook in om Charles Mercy d'Argenteau en Du Bus de Gisignies aan het hof te ontvangen.⁷⁸ De koning en de regering stelden oud-gouverneur baron De Macar samen met diens zwager, graaf De Meeus, een senatorschap in het vooruitzicht. Falck zette er zijn vriend D'Ursel kennelijk toe aan senator in Antwerpen te worden. E. de la Coste en Hyacinthe de Baillet stelden zich eveneens kandidaat, terwijl Ph. Huysman d'Annecroix een Belgisch katholiek conservatief strijdblad boven de doopvont hield. Guillaume graaf de Borchgrave, die zich ondertussen verzoend had met bisschop Van Bommel, werd in Tongeren senator. De Macar zocht in de senaat de liberalen op, maar de anderen traden toe tot de conservatieve partij en versterkten daarbinnen de adellijke component.⁷⁹ Er waren met andere woorden op landelijk vlak barsten gekomen in de abtinentiepolitiek, waaraan de orangisten jarenlang hadden vastgehouden.

Het groepje dat de spits afbeet was dus nog beperkt en behoorde niet altijd tot de meest actieve tak van de betreffende families, maar het telde toch ook een paar

75 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 467-469.

76 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 468-469.

77 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 135, 137; Janssens en Duerloo, *Armorial*, op naam van de families.

78 Carcan-Chanel en Delseemme, *Agents diplomatiques*, 27; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 469-470.

79 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 468, 472, 476; Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 134, 137; Laureys e.a., *De Geschiedenis van de Belgische Senaat*, 389-449.

vooraanstaande orangisten, zoals D'Ursel, De Borchgrave en D'Auxy. De fidelen waren daarover allesbehalve opgetogen. Ook onder de adel waren er tal van onverzettelijken die de strijd tegen België en zijn koning niet wilden staken. Het orangisme was een sterke beweging; er waren veel inspanningen mee gemoeid. De overtuigingen zaten diepgeworteld en de verwachtingen waren hooggespannen. De afbouw van zo'n beweging was geen snel en lineair proces. Veel geadelden reageerden niet en hielden zich afzijdig, maar in sommige families liet men nog openlijk merken dat men niet van plan was zich met België te verzoenen. De markiezen D'Assche en De Trazegnies behoorden daartoe en ook Madeleine de Maldeghem, echtgenote De Trazegnies, gaf nog steeds uiting aan sterke anti-Leopoldgevoelens.⁸⁰

Een aantal van hen wachtte tot de tweede helft van de jaren 1840 vooraleer men de stap zette. In de relatie tussen Nederland en België had zich ondertussen heel wat afgespeeld, waardoor het politieke orangisme een langzame dood stierf. Er was niet enkel de laatste, mislukte coup van oktober 1841 die Willem II en het Belgisch orangisme een zware slag toebracht, maar eind 1842/begin 1843 waren de onderhandelingen tussen beide landen afgerond, begin 1844 had men de spilfiguur van het Belgisch orangisme, koning Willem I, begraven en in diezelfde periode bedankte zijn opvolger Willem II de Belgische orangisten met eretekens, wat velen als een afscheid interpreteerden. Enkele jaren later gaf de Nederlandse koning de genadeslag aan het Belgische orangisme door officieel zijn solidariteit met Leopold I tegenover het Franse revolutiegevaar te betuigen. Hij meende dat de Franse revolutionairen van 1848 ook België zouden aanvallen en zijn eigen troon in gevaar kwam. Het jaar daarop stierf hij en zijn zoon zette zijn verzoeningspolitiek onverminderd voort, waarmee een definitief einde kwam aan het Belgische politieke orangisme.⁸¹

Dit was de context waarbinnen nu een groter deel van de orangistische adel besloot zich aan de zijde van België te scharen. Dat de dochter van markies de Trazegnies in 1847 hofdame van koningin Louise Marie werd, was alleszins een markant signaal. Anderen volgden in deze periode en gingen nu wel in op uitnodigingen van het hof, zij het dat aan de hofdiners nog steeds de Belgische adel van het eerste uur aanzat.⁸² Het aantal adellijke orangisten dat toetrad tot de Senaat en de Kamer van Volksvertegenwoordigers nam eveneens toe. De families Du Bus de Gisignies, De Chestret, De Marnix, D'Overschie, Cogels en De Waha leverden alle een senator, terwijl ook orangisten als J.B. d'Omalius, J.J.D. d'Anethan en C. van Havre tussen 1847 en 1851 in de Senaat werden verkozen. De laatstgenoemde was liberaal, maar de anderen behoorden allen tot de katholieke strekking. In de Kamer zetelden er meer liberale adellijken met orangistische wortels. In het Liberale Congres van 1846 waren

⁸⁰ Mertens, *Nobles into Belgians*, 229; Witte, *Het verloren koninkrijk*, 469-470.

⁸¹ Witte, *Het verloren koninkrijk*, hoofdstukken 8 en 9.

⁸² Witte, *Het verloren koninkrijk*, 496; D. De Vooght, 'Noble dining guests at the Belgian royal court of the nineteenth century', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 88 (2010) 479-496, alhier 486-487.

A. de Favereau en H. de Macors eerst actief geweest en vervolgens verkozen. Camille de Tornaco en een zoon De Ligne werden eveneens in de Kamer verkozen. In Leuven was F. d'Udekem actief en deze werd in 1848 liberaal senator. De liberaal M. de Macar integreerde nog verder in het Belgische bestel en werd in 1847 gouverneur van de provincie Luik.⁸³ Het startsein voor de opname van de adel uit de vroegere orangistische beweging in het Belgische politieke bestel was daarmee gegeven.

En hoe zat het met de opname in de Belgische adel? Op 26 september 1844 was de *Conseil héraldique* ingesteld. Met de Nederlandse Raad van de Adel had ondertussen een uitwisseling van gegevens en documenten plaats gehad, zodat de Raad met zijn werkzaamheden kon beginnen. De patentbrieven die onder het VKN waren uitgereikt, bleven hun geldigheid behouden. De Raad verifieerde de titels, erkende oude titels en deed onderzoek naar de aanvragen tot erkenning van titels door buitenlandse staatshoofden – met inbegrip van de Nederlandse koningen – of naar aanvragen tot uitbreiding en verhoging.⁸⁴

114

In de groep die de titels van Willem I en Willem II had gekregen, of in 1839 voor de Nederlandse nationaliteit had geopteerd, hadden niet veel wijzigingen plaats. De leden hiervan bleven tot de Nederlandse adel behoren, zeker als ze zich in het Noorden hadden gevestigd, maar ook in België verblijvende adellijken als Barbaix de Bonnines, De Warzée en De Lantremange dienden geen aanvraag in.⁸⁵ Slechts enkelen wilden dat Leopold I vrij snel hun titel erkende. Voor anderen, zoals voor de familie De Crombrugge, zou het tot 1885 duren voor de kleinzoon werd ingelijfd. Het gebeurde ook dat de vaders in Nederland bleven, maar zonen in België woonden of er naar terugkeerden. Zo ontwikkelde zich uit de afstammelingen van Jacques Dumonceau de Bergendal een Belgische adellijke tak. De zonen van de Haarlemse fabrikant De Maere werden tussen 1867 en 1871 ingelijfd en de zoon van de oud-officier De Bieberstein in 1884.⁸⁶

Zoals we zagen, had Willem I een bepaalde tak van een familie van titels voorzien en andere niet, titels erfelijk gemaakt of niet, lagere titels aan broers gegeven en anderen niet getiteld. In tal van families, ook al hadden ze tot het orangisme behoord, wilde men daarin nu met de hulp van Leopold I verandering brengen. Sommige broers, zonen of neven reageerden vrij snel, zoals in de families van oud-gouverneur De Beeckman, Van der Haegen de Mussain, De Chestret, De Trazegnies d'Iltre, Ysebrant de Lendonck en De Béthune. De ongetitelde Van der Stichele de Maubus uit Ieper werd op deze wijze baron. Deze acties gingen ook nog onder Leopold II door en

83 Witte, *Het verloren koninkrijk*, 501-502; C. Lebas, *L'Union des catholiques et des libéraux de 1839 à 1847. Etudes sur les pouvoirs exécutif et législatif* (Leuven-Parijs, 1960), annexes. Zie ook de lijsten in Laureys e.a., *De Geschiedenis van de Belgische Senaat*, 389-449 en Gubin e.a., *Histoire de la Chambre des représentants*, 460-513.

84 Arendt en De Ridder, *Législation héraldique*, 118-125, 364-367, 376.

85 Fox, 'Zuidnederlandse edelen', 139; zie Janssens en Duerloo, *Armorial*, op naam van de families.

86 Janssens en Duerloo, *Armorial*, op naam van de families.

duurden tot het einde van de negentiende eeuw. Het betrof dan meestal zonen, neven en soms kleinzonen. Zo werden de kleinzoon van oud-minister ridder De Coninck in 1875 baron, de kleinzoon van De Ficquelmont in 1885 ingelijfd, zoon D'Udekem in 1891 erkend en M.F.H. de Liedekerke zelfs postuum geregistreerd.⁸⁷

Kortom, sommige families met orangistische wortels wachtten lang voor ze aansluiting zochten bij de Belgische adel of deden dit zelfs helemaal niet. Mogen we daaruit concluderen dat deze opstelling naar de doorwerking van orangistische en anti-Belgische sentimenten in deze kringen verwees? Dat zou wat kort door de bocht zijn, want adelskerkeningen en -verheffingen zijn processen waarin meerdere factoren een rol spelen. Maar of ook in deze adellijke families, zoals in tal van burgerlijke kringen, het orangisme na 1850 omgevormd werd tot een heimweecultus met een nostalgisch verlangen naar het verloren koninkrijk, die bij de oudere maar ook bij de jongere generatie voortleefde, is alleszins een relevante vraag.

115

Conclusie

Samengevat kunnen we stellen dat we de adel als een belangrijk onderdeel van de orangistische beweging hebben leren kennen, zij het niet zozeer numeriek. Voor de grotere aanhang en de bredere achterban zorgden de burgerij en de middengroepen. Maar in de leidinggevende en strijdbare kringen waren edellieden prominent aanwezig. De meest centrale figuren behoorden tot de adel en zij hadden doorgaans ook nauwe contacten met Den Haag. Alle categorieën die we in de beweging aantreffen, van binnenskamers-orangisten en sympathisanten tot activisten, troffen we bij de adel aan. De factoren die deze sterke positie begrijpelijk maken, waren divers. Willem I was er in vrij grote mate in geslaagd om de oude en meest prestigieuze zuidelijke geslachten aan zich te binden. Grote delen van de sociaal hoog aangeschreven, gefortuneerde adel met stamboom waren bij het regime betrokken geraakt en hadden sterke machtsposities gekregen. De zuidelijke adel was met andere woorden een voorrechte groep, vormde een belangrijk onderdeel van het bestel en wenste daar ook geen afstand van te doen. Bij het legitimistische gedachtegoed dat in zijn kringen overheerste, sloten gezagsgetrouwheid, vorstentrouw, loyaliteit en vooral de trouw aan de afgelegde eed aan. De persoonlijke omgang met het hof en de gedragscodes eigen aan de adel, leidden er eveneens toe dat edellieden ook na 1830 de Oranjes trouw bleven.

De adel vormde een actieve bondgenoot voor de orangistische burgerij, maar met een eigen inbreng. Er waren heel wat activisten en fervente contrarevolutionairen die militaire en paramilitaire plannen en voorbereidingen niet schuwden. Als het op de tegenbeweging aankwam, bleken meerderen bereid om tot actie over te gaan. Samen met weer anderen wilden ze ook het prestige van de adel in de weegschaal van het orangisme leggen. Diplomatieke kringen opzoeken en openlijk hun aanhankelijk-

⁸⁷ Voor relevante voorbeelden, zie Witte, 'L'aristocratie belge', 482 noot 196.

heid aan de kroonprins betonen, waren acties die lieten zien hoezeer ze Europa en België ervan wilden overtuigen dat de elite en de adel in het bijzonder zich van de revolutie en van Leopold I afkeerden. Daarmee konden ze sterk op de publieke opinie leunen en de consolidatie van België schade toebrengen. De adel telde echter weinig intellectuelen of publicisten. Aan de vorming van de publieke opinie in de media en tijdens verkiezingscampagnes nam hij weinig deel. Mobiliseren en polariseren was een zaak van liberale hogere opgeleiden uit burgerlijke kringen, niet van de adel. Zijn legitimisme zette er al evenmin toe aan electoraal actief te zijn. Hij verzette zich vooral tegen deelname aan nationale verkiezingen. Weinigen wilden meeneed plegen om zo op stedelijk of provinciaal vlak verkozen te geraken. Zonder dat zij het ultramontanisme aanhingen, speelde het katholieke geloof in hun kringen een veel grotere rol dan in de burgerlijke component van de beweging.

116 De afbouw van de beweging verliep dan weer wel volledig parallel met de neergang in burgerlijke kringen. Hij kende alleszins dezelfde fasen. De onderdrukking van de Tiendaagse Veldtocht en de troonsbestijging van Leopold I, de terugdringing van Chassé uit Antwerpen, de totstandkoming van de status quo met Frankrijk en Engeland eind 1833, de repressie van 1834, de ratificatie van het verdrag in 1839, de totstandkoming van de Conventie eind 1842, de dood van Willem I, de decoraties en de definitieve eindfase die Willem II in 1848 inluidde: al deze externe factoren speelden bij de orangistische adel evenzeer als bij de burgerij een rol bij hun afscheid van het politieke orangisme, al dan niet gevolgd door toenadering tot België.

De invloed van het orangisme op de samenstelling van de Belgische adel is al bij al vrij groot geweest. In de eerste plaats omdat de basis ervan door Willem I werd gelegd. Hij had na de turbulente postrevolutionaire en Napoleontische periodes stabiliteit en duidelijkheid gebracht en een hiërarchie gecreëerd. Hij wilde immers op een sterke adel steunen. Op deze lijsten bouwde België vanaf 1830 verder. De revolutie en het orangisme hakten echter in deze groep in. De adel die naar het Noorden of andere bannelingsoorden uitweek en in 1839 voor de Nederlandse nationaliteit opteerde, verdween. Die groep telde verschillende families, waarvan sommige in het Noorden carrière maakten. Voor de orangistische adel in België ging de opname in de Belgische adel langzaam. Er moest immers tegen de stroom van de Oranjetroouw ingegaan worden, ook al werd het orangisme stilaan tot een heimweecultus teruggebracht. Kennelijk keken nog heel wat families de kat uit de boom of bleven vijandig of onverschillig. De Belgische koningen grepen echter wel de gelegenheid aan om families met orangistische wortels of familieleden aan zich te binden. Ze gingen in op vragen tot inlijvingen, erkenningen, verhogingen en uitbreidingen. De hiërarchie die Willem I binnen de familietakken en families had ingesteld, werd op die manier gewijzigd en grotere groepen uit die families werden nauwer bij de Belgische adel betrokken. Maar we zagen dat dit een traag proces was dat vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw plaats had en zich dus bij de jongere generaties voltrok. Voor hen was het orangisme dus wel degelijk een afgedane zaak uit het verleden geworden.

Els Witte

The Belgian Orangist nobility II

The role of the nobility in the Belgian Orangist movement (1830-1850)

When William I of Orange-Nassau became King of the Netherlands (1814-1815), he was fully aware of the influence of the rich, landowning aristocracy in the southern part of the Netherlands and tried hard to have this group on his side. A minority was opposed to the King's politics, which favoured a more secular society. The majority appreciated that he privileged the aristocracy at his court and gave it considerable influence in the political and administrative elite. Whereas noble opponents joined the Belgian revolution of 1830, loyalists remained faithful to the King and became members of the counter-revolutionary Orangist movement. Some only sympathized, but others were very active members as leaders of brigades or belonging to the core of the movement. In 1839 the Treaty of the 24 Articles was signed by Belgium and the Netherlands. A number of Orangist aristocrats, then, left the movement. Others persisted and waited until the end of the 1840s, when the political movement was neutralized and only a nostalgic cult in remembrance of the lost kingdom survived in some aristocratic families.

117

Prof.em. Els Witte taught Belgian Contemporary History at the Free University of Brussels from 1974 until 2007. Here she headed the Brussels Information and Research Centre (BRIO). She is a member of the Royal Flemish Academy of Belgium and was rector of the Free University of Brussels (1994-2000). She has published multiple books and articles on the Southern Netherlands during the United Kingdom of the Netherlands, revolutionary and post-revolutionary Belgium (1830-1850), post-war Belgium (1944-1970), the Belgian linguistic problem and Belgian historiography. She is the main author of *Belgische politieke geschiedenis van 1830 tot heden* (twelfth edition). Having recently published a monograph on the Belgian Orangist movement (2014), this year she also published a book on the Belgian Republicans, 1830-1850 (Polis, Antwerp, 2020).

Free University of Brussels, Department of History, Pleinlaan 2, 1050 Brussels, Belgium – els.witte@vub.ac.be

Houses divided? Noble familial and class connections during the Age of Revolution and Napoleon

9

Mary K. Robinson

'Le mariage m'a toujours fait peur.' Ongehuwde adellijke vrouwen in de zeventiende en achttiende eeuw

27

Evelyn Ligtenberg

Steekpenning of welkomstgeschenk? De strijd voor eerherstel van Gerrit Burchard en Adolf Hendrik van Rechteren

55

Michel Hoenderboom

The politics of presence. Place making among the Swedish iron producers in the county of Västmanland ca. 1750-1850

75

Marie Steinrud

De Belgische orangistische adel, deel II. De rol van de adel in het Belgisch orangisme (1830-1850)

93

Els Witte

